

UPPSALA
UNIVERSITET

Fri- och rättigheter

17 februari 2023

Anna-Sara Lind

UPPSALA
UNIVERSITET

Om dagens föreläsning

- Inledande ord – utgångspunkter
- Flera "rättighetskataloger" – ett pluralistiskt rättighetsskydd
- Utformningen av rättighetsregler i svensk grundlag
- Att arbeta med rättigheter metodologiskt

UPPSALA
UNIVERSITET

Historiskt...

Revolutioner och rättigheter

- Storbritannien, USA, Frankrike
 - Idén om samhällskontraktet
 - Rättigheterna skrivs in senare i konstitutionen
 - Alla förklaras vara jämlikar, bröder osv.
 - Rättigheterna förblir en deklaration – ett ideal
 - Jämför tidigare föreläsning

UPPSALA
UNIVERSITET

Sverige och grundläggande rättigheter

- 1809 års RF – § 16 – utreds 1938, vilket resulterar i SOU 1941:20
- På 1970-talet kom frågan om rättigheter i grundlag upp igen, särskilt efter det att 1974 års RF antagits.
- Reformen 1976, 1979 och 1994.
- Förändringarna år 2010...
 - SOU 2008:125, prop. 2009/10:80

UPPSALA
UNIVERSITET

Rättigheter

– ett uttryck för reglering av makt!

- Möter behov
- Begränsar maktutövning
- En del av det offentliga uppdraget

Regeringsformen 1 kap (den demokratiska
rättsstaten Sverige, 1 §)

1 kap. 2 §

1 kap. 10 §

UPPSALA
UNIVERSITET

Rättigheter – ett mångfacetterat begrepp

- Nationell rätt
 - Grundläggande fri- och rättigheter (RF, TF, YGL)
 - Legala rättigheter, kvasirättigheter, målrättigheter
- Internationell rätt (globalt, regionalt)
 - Mänskliga rättigheter
- EU-rätt
 - Rättigheter som grundar sig på fri rörlighet
 - Rättigheter som följer av fördragen (inkl. stadgan om grundläggande rättigheter)

UPPSALA
UNIVERSITET

Regeringsformen

RF ger var och en ett skydd mot det allmänna
– 2 kap. RF

Det allmänna = staten, kommunerna och alla myndigheter

1. *Var och en*

- Särskilda regler för utlänningar i RF 2:25.
- Tidigare (före 2010 års reform) "Medborgaren"
 - En koppling till medborgarskapets skyldigheter (värnplikt) och dess rättigheter.
 - Behov av att kunna behandla utländska medborgare hårdare (vid krig).

UPPSALA
UNIVERSITET

2. Skydd:

Den negativa sidan av skyddet understryks.

UPPSALA
UNIVERSITET

3. Det allmänna:

staten, kommunerna och alla myndigheter

- Endast mot lagstiftaren?
i förarbetena till RF:s rättighetskapitel står att de främst riktar sig dit. Men! I SOU 2008:125 kan en skiftning synas...

UPPSALA
UNIVERSITET

- Rättigheter och möjligheten att begränsa dessa - absoluta och relativa rättigheter
- (jfr RF 2:20-24)
- RF 2:1 – positiva opinionsfriheter! (Jfr RF 1:1 st 2)

UPPSALA
UNIVERSITET

Opinionsfriheterna, **RF 2:1 p 1-6**

Varje frihet har samband med en annan – nästan en lök...

Glöm ej bort st 2 och 3!

– mer om TF och YGL i annan föreläsning

Opinionsfriheterna i RF kan begränsas (se nedan om 2:20-2:24 RF)

UPPSALA
UNIVERSITET

Rättigheter och möjligheten att begränsa dessa

- absoluta och relativa rättigheter
- Obs att p 6 – religionsfriheten – inte är med i 2:20 och därmed **absolut**.

UPPSALA
UNIVERSITET

- **RF 2:2** negativa opinionsfriheter
negativt skydd
- **RF 2:3** förbud mot åsiktsregistrering

UPPSALA
UNIVERSITET

Om 2:4 - 2:19 RF

Ett par kommentarer...

UPPSALA
UNIVERSITET

Frågor att ställa sig

- Rör det en rättighet? – Vilken och varför?
- Är det en begränsning av rättigheten?
- Kan rättigheten begränsas?
- Om ja, under vilka förutsättningar?

UPPSALA
UNIVERSITET

- Hur vet vi om det rör en rättighet?

Rättskällorna!

- Förarbeten
- Praxis
- Doktrin

UPPSALA
UNIVERSITET

- Är det en begränsning?
 - Skyddsområde
 - Syfte
 - Sanktion
 - Effekt

UPPSALA
UNIVERSITET

- Om begränsning ...
 - Huvudregel: Stanna i lagstiftningsförfarandet i kap. 2 RF
- Var det inte en begränsning?
 - Lagstiftningsförfarandet i kapitel 8 kan fortsätta.
(Jfr föreläsning om normgivningsmakten)

- RF 2 kap. 20 § anger de rättigheter som får begränsas genom lag,
 - Hänvisar till RF 2 kap. 21-24 §§
 - RF 2 kap. 20 § e contrario visar vilka rättigheter som inte kan begränsas (som är absoluta)
 - Men läs noggrant paragraferna! 2 kap. 15 § är relativ trots att den inte nämns i 2 kap. 20 §...

UPPSALA
UNIVERSITET

Begränsningar av relativa rättigheter

- RF 2:20 **krav på lag** (se uppräknning i st 1).
- Observera undantagen!
- **Materiella krav i RF 2:21:**
 - 1) **ett tydlighetskrav** på lagstiftaren
 - 2) **ändamål som är godtagbart i ett demokratiskt samhälle.**
 - 3) **proportionalitet** 3 steg:
 - rimligt att nå målet med medlet?**
 - mindre ingripande alternativ?**
 - Slutgiltig avvägning**

UPPSALA
UNIVERSITET

- 4) ej hot mot den fria åsiktsbildningen
- inte enbart p g a någons åskådning
"enbart"
"annan liknande åskådning"
förbud av diskriminering

Något om 2:22...

UPPSALA
UNIVERSITET

- Generella förutsättningar i RF 2 kap. 21 §
- Särskilda förutsättningar för vissa rättigheter i RF 2 kap. 23-24 §§
 - Yttrandefriheten och informationsfriheten i RF 2 kap. 23 §
 - Mötesfriheten, demonstrationsfriheten och föreningsfriheten i RF 2 kap. 24 §

LÄS PARAGRAFERNA NOGGRANT!

UPPSALA
UNIVERSITET

Yttrande- och informationsfriheten

RF 2:23

- vissa angivna skäl, *särskilt viktiga skäl*
- st 2 en sorts *kärna*
- st 3 om *ordningsföreskrifter*

UPPSALA
UNIVERSITET

Mötes- och demonstrationsfriheten samt föreningsfriheten

RF 2:24

- Anger vissa syften
- St 2 ej använt

UPPSALA
UNIVERSITET

- Vad är grundlagens funktion?
 - Återkoppla till vad konstitutionell rätt handlar om!
- Varför rättigheter inskrivna i grundlag?
 - Särskilda förfarandet i 2 kap.
 - Minoritetsskydd
 - Skydd mot särbehandling i grundlagen

UPPSALA
UNIVERSITET

Ett pluralistiskt rättighetsskydd

Skyddet för mänskliga rättigheter

- Nationellt
- Universellt – FN
- Regionalt – Europarådet
Europarådets tillkomst
- *Interamerikanska konventionen, Afrikanska stadgan*

UPPSALA
UNIVERSITET

Europakonventionen

- EKMR:s ställning = vanlig lag
inte grundlag, inkorporerad genom lag
- Särskilt omnämnd i RF 2:19:
Lag eller annan föreskrift får inte meddelas i strid med Sveriges åtaganden på grund av den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.
- om en lag antas efter 1995 så kan den stå i strid med RF 2:19 om den står i strid med EKMR

UPPSALA
UNIVERSITET

European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms

4 November 1950 (1953)

Preamble:

- Universal Declaration of Human Rights (FN)
- Council of Europe's goals
- Common heritage of political traditions

“Klassiska” rättigheter; art 2 – 16

- Diskrimineringsförbud, art. 14
- Europadomstolen (art 19 etc.) har vidgat konventionens räckvidd och tillämplighet.
-
- Flera protokoll har kommit till...

UPPSALA
UNIVERSITET

Europadomstolen

- Se artikel 19 och de följande artiklarna i EKMR
- Notera särskilt artiklarna 32-35 EKMR – nationella möjligheter skall vara uttömda och tidsfristen om 3 månader...

UPPSALA
UNIVERSITET

EKMR innehåll

- Konventionens artiklar och ratificerade protokoll
- Europadomstolens praxis
- Konventionskonform tolkning – kräver tolkningsutrymme
- Om grundlag strider mot EKMR – lex superior och normhierarkin
- Om lag strider mot EKMR – lex specialis och lex posterior

UPPSALA
UNIVERSITET

Begränsningen ska vara

- Föreskriven i lag
- Nödvändig i ett demokratiskt samhälle
- Glöm inte begränsningsändamålen i respektive artikel!

UPPSALA
UNIVERSITET

EU:s stadga om grundläggande rättigheter

UPPSALA
UNIVERSITET

Stadgan (2000 och 2007)

- Bakgrund... En konstitution för Europa?
- Innehåll: 7 kapitel
- OBS! Preambelns (ingressens) innehåll – skall hjälpa till att tolka själva stadgan

UPPSALA
UNIVERSITET

- Kapitel 1 – Värdighet
- Kapitel 2 – Friheter
- Kapitel 3 – Jämlikhet
- Kapitel 4 – Solidaritet
- Kapitel 5 – Medborgarnas rättigheter
- Kapitel 6 – Rättskipning
- Kapitel 7 – Allmänna bestämmelser

Olika rättigheter förenas i stadgan...

- Mänskliga rättigheter som hämtats från EKMR och Europarådets sociala stadga (t.ex. artiklarna 7 och 34 p. 3)
- Rättigheter som följer av EU:s fördrag och som grundar sig på fri rörlighet (t.ex. artiklarna 29 och 34 p. 2 stadgan)
- FN:s barnkonvention har inspirerat till artikel 24 stadgan

UPPSALA
UNIVERSITET

Om artiklarnas innehåll och betydelse

- Förklaringarna till stadgan hjälper till...
- De rättigheter som bygger på EKMR skall ges ett minst lika gott skydd när det är fråga om stadgan (jfr artikel 53 stadgan)
- EU-domstolen preciserar tolkningen och tillämpningen av stadgan

UPPSALA
UNIVERSITET

Universella mänskliga rättigheter?

- Universella – betydelse? Jfr FN:s allmänna förklaring om mänskliga rättigheter (1948)
 - Lika för alla
 - Mänsklig värdighet – en utgångspunkt
- Wiendeklarationen (1995); lika mycket värda, odelbara och beroende av varandra

UPPSALA
UNIVERSITET

Olika generationer av rättigheter

- Första
 - Medborgerliga och politiska
- Andra
 - Ekonomiska, sociala och kulturella
- Tredje
 - Kollektiva, t.ex. miljö, fred, utveckling, urfolk, minoriteter
- Fjärde
 - bioetiska

UPPSALA
UNIVERSITET

Olika rättigheter för olika generationer?

- Rätten till miljö och rätten till utveckling
 - uttrycks i olika sorters dokument av olika valörer
 - kommer till uttryck i många olika verksamheter
 - inter- och intragenerationell rättvisa

Rättigheter som inte finns med

- *Rätt till liv* - Mord förbjudet i vanlig lag (BrB)
- *Skydd av familjeliv* - Regleras i Äktenskaps- och Föräldrabalken
- *Rättssäkerhetsgarantier vid domstol* Försvarare, tolk, etc. – finns i RB
- *Välfärdsrättigheter* – rätt till arbete, bostad, god miljö, etc.

RF 1:2 - ett programstadgande (t.ex.)

UPPSALA
UNIVERSITET

Grupprättigheter?

- konstitutionella rättigheter riktade till *enskilda*
- grupprättigheter? – t.ex. vad gäller språk, kulturella egenarter, etc
- Vem kan kräva dem? Gruppen, enskilda?
- RF 1:2, 2:17, etc.
- Idag är kanske hoten mot rättigheterna nya – nytt behov?

UPPSALA
UNIVERSITET

Proportionalitetsbedömning

Kan åtgärden leda till det önskade resultatet?

- Finns mindre ingripande alternativ?
- Allmän bedömning av om vinsterna med åtgärden överväger det intrång som den innebär

Ansvar och skyldigheter

- MR i sin grund folkrätt
 - Law of (nation) states
 - Staten ytterst ansvarig; bunden folkrättsligt
 - Monism/dualism; inkorporering...
- Praxis visar att "det allmänna" i EU-rätt och i fråga om EKMR skall tolkas brett = kommun, landsting, stat
- Mot en ny folkrätt? Vad är privat resp. offentligt?
- Vad är nationellt och internationellt i globaliseringens tid?
 - Jfr EU-rättens påverkan.
 - Diskrimineringsförbud
 - MR "bakvägen"...
- Utkrävbarhet och kontroll...

UPPSALA
UNIVERSITET

Avslutande ord

- Att arbeta med rättigheter metodologiskt
 - Fastställa rättigheternas "innehåll"
 - Fastställa rättigheternas "räckvidd"
- Att arbeta med flera "rättighetskataloger"

UPPSALA
UNIVERSITET

Tack för uppmärksamheten!

Anna-Sara Lind

Professor i offentlig rätt
Uppsala universitet
Juridiska fakulteten

Anna-Sara.Lind@jur.uu.se